

HAABJU JA EISTUK

HELMI NEETAR, VILJA OJA

Annotatsioon. Artiklis käsitletakse väikepaadi laennimetusi *haabju* ja *eistuk*, millest on eesti keeles hulk häälikulisi variante. Laenuandjas keeles on need nimetused märkinud algselt ühepuupaati, mis tehtud vastavalt haavapuust (sm *haapa*) või tammest (rts *ek* ~ *ök*). Eesti murretes on neid kasutatud laudpaadi nimetustena, kusjuures paadi materjal pole enam määrava tähtsusega. Põhjaranniku *haabju* on pärit soome murretest (< *haapio*), kust sõna on laenatud ka rootsi keelde (*håp*). Eestirootsi murdest omakorda on tulnud Vigala murrakusse sõnakuju *uup*. Põhjarannikul, kohati Keilas, Ristil, Saare- ning Hiiumaal esinenud *eistuk* on laenatud Soome lahe vastaskaldalt soomerootsist. Soome paadinimetused *EEKKA*, *EESTOKKA*, *EISTOKKA* (Länsipohja), *ÖYKKI*, *ÖYKKÄ* jt (peamiselt Kesk-Pohjanmaa) on pärit rootsi murretest ja kuuluvad etimoloogiliselt samasse sõnaperesse kui *eistuk*.*

Võtmesõnad: laensõna, läänemeresoome keeled, paat, rootsi keel

Sissejuhatus

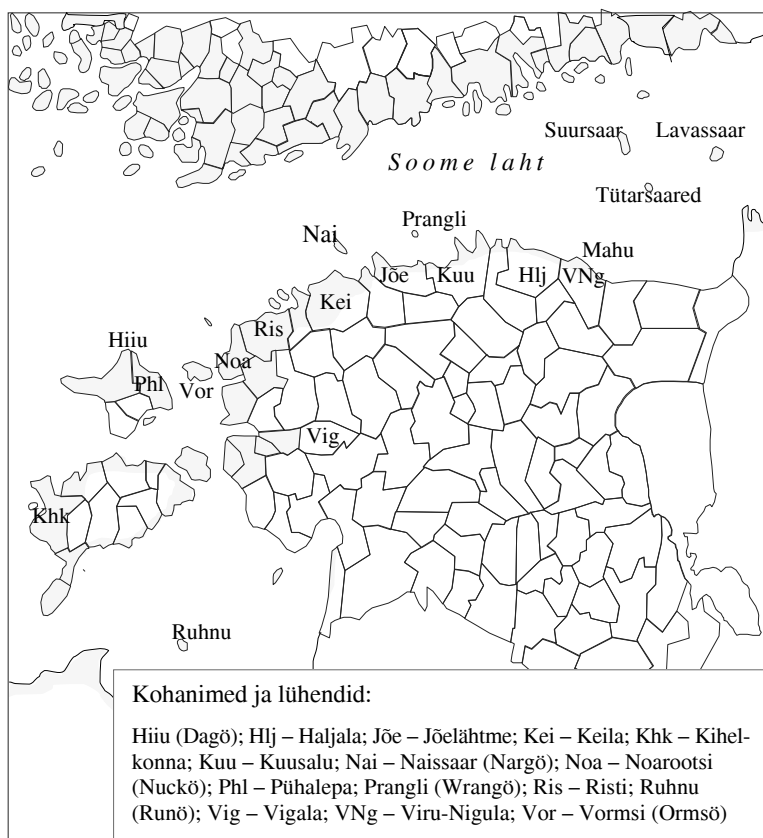
Läänemeresoome keeltes on ühepuupaati nimetatud mitmeti, nt eesti keeles *ruhe* ~ *ruhi*, *vene*, *küna*, *mold*, *lootsik*; soome *haapio*, *ruuhi*, *kuutti*, *purtilo* jt. Kolm nimetust lähtuvad otseselt puuliigist, millest veesõiduk, algupäraselt ühepuupaat ehk ruhe valmistati. Haavapuuga seostub soome ja isuri *haapio* ning selle variandid eesti ja vadja murretes, männipuust räägivad soome *honkio* < *honka* 'mänd' (SMS, 3: 763) ning päriskarjala, lüüdi ja Aunuse *hongoi* (KKS: 308; Kujola 1944: 75; Makarov 1990: 72), tammepuu rootsikeelne nimetus *ek* ~ *ök* kajastub laensõnades nagu eesti *eistuk* jt, soome *EEKKA*, *EESTOKKA*, *ÖYKKI* jt. Käesolev kirjutus keskendub kahest puuliigist tulenenud eesti paadinimetusele. Et mõista, kuidas need sõnad eesti keelde tulid, peab alustama väikese ekskursiga ajalukku ning meenutama eestlaste, rootslaste ja soomlaste varasemaid kontakte.

Rootslasi asus Eesti alale püsivalt elama peamiselt 13.–16. saj. Suurima ulatuse saavutas rootsi asustus 16. saj keskpaigaks, ulatudes siis

* Artikli valmimist on toetanud ETFi grant nr 7717.

Ruhnu saarest Mahu rannani (Maholm) põhjarannikul (vt kaart 1). 20. saj algupoolel elas rootslasi Eestis veel põhiliselt läänesaartel, looderannikul ja Naissaarel, 1943–1944 põgenes enamik neist Rootsi. Soomes tekkis püsiv rootsi asustus Ahvenamaal (Åland) arvatavasti 6. saj ja mujal 13. saj ning praegu hõlmab see *ca* 25 km laiuse rannikuriba Uusimaal (Nyland), idapiiriks Kymijoki, ja Turu ümbruses (Åboland), lisaks kogu Ahvenamaa ja suure osa Pohjanmaast (Österbotten). 17.–18. saj oli rootslaste asuala nüüdsest suurem, laiudes ka näiteks Satakunta alal, idapiir ulatus siis praegusest *ca* 60 km kaugemale. Eestisse on rootslasi tulnud nii otse Rootsist kui ka Soome kaudu ja Soomest Uusimaalt. (Vt Blumfeldt 1961; Raag 1988; Sarv 1999; Blomqvist 2000.)

Kaart 1. Varasem rootsi asustus Eestis ja vahetus naabruses

Eesti põhjaranniku elanikud puutusid Soome lahe põhjakalda soomlaste ja rootslastega kokku põhiliselt kalapüügil ja kaubaretkedel (Tarvel 1983: 185–186, 196). Saare- ja Hiiumaal on olnud tihedaid suhteid Ahvenamaa ja Turu linna ümbrusega (Ariste 1939: 18, 268–269; Saaremaa, 2: 530).

Läänemeresoomlased on rannaalased asustanud rootslastelt laenanud hulgaliselt merendussõnavara, näiteks eestirootsi murretest eesti keelde laenatud sõnadest on kolmandik seotud merenduse või kalandusega. Mõni Lääne-Eesti murretesse eestirootsist laenatud sõna on aga Eesti põhjarannikule tulnud soomerootsi murretest või kaudlaenuna soome keele vahendusel (Ariste 1933: 125). Läänemeresoomlaste ja rootslaste kontakte näitavad ka veesõidukite laenulised nimetused nagu eesti *eistuk, jaala, julla, kuunar, (s)luup, uup* jt, soome *kanootti, kuutti, öykki* jt, ent laenusuhted pole alati selgelt kindlaks määratavad (Itkonen 1942: 132; EEW; Neetar, Oja 2007).

Läänemere idakaldal (läänemeresoomlastel ja baltlastel) on haab iidsest ajast alates olnud soosituim paadimaterjal. Ühelt poolt on suhteliselt pehme haavapuu hõlpsasti töödeldav. Teiselt poolt on sellest valmistatud paat kerge, mistõttu lamedapõhjaline veesõiduk sobib madalas vees sõitmiseks ning vajaduse korral saab teda isegi kanda (Nikkilä 1946: 172). Haavapuu kõrval on ruhesid õõnestatud papli- või pärnatüvest, hiljem tarvitati paadiehituseks ka okaspuid – peamiselt mändi, harvemini kuuske. Lääne-Euroopas seevastu tehti ühepuupaate valdavalt tammest, Skandinaavias tamme- ja männipuust (Itkonen 1942: 137–145; Viires 2007: 259). Materjal mõjutas loomulikult paadi ehitusviisi, välimust ja sõiduomadusi, eriti algeliste tööriistade ajastul. Mingil määral väljendas paadi materjalist lähtuv nimetus seega ühtlasi sõiduriista tüüpi.

Üleminek ühepuupaadilt laudpaadile toimus järk-järgult. Veeparema tasakaalu saavutamiseks kinnitati ruhe külgedele esmalt nn tiivapuud, hiljem hakati külgi lisalaudadega kõrgemaks tegema. Mida rohkem paati täiustati, seda väiksema osa temast moodustas algne kere – õõnestatud puutüvi, kuni sellest kujunes laudpaadi kiil (Sirelius 1919: 425; Itkonen 1942: 151).

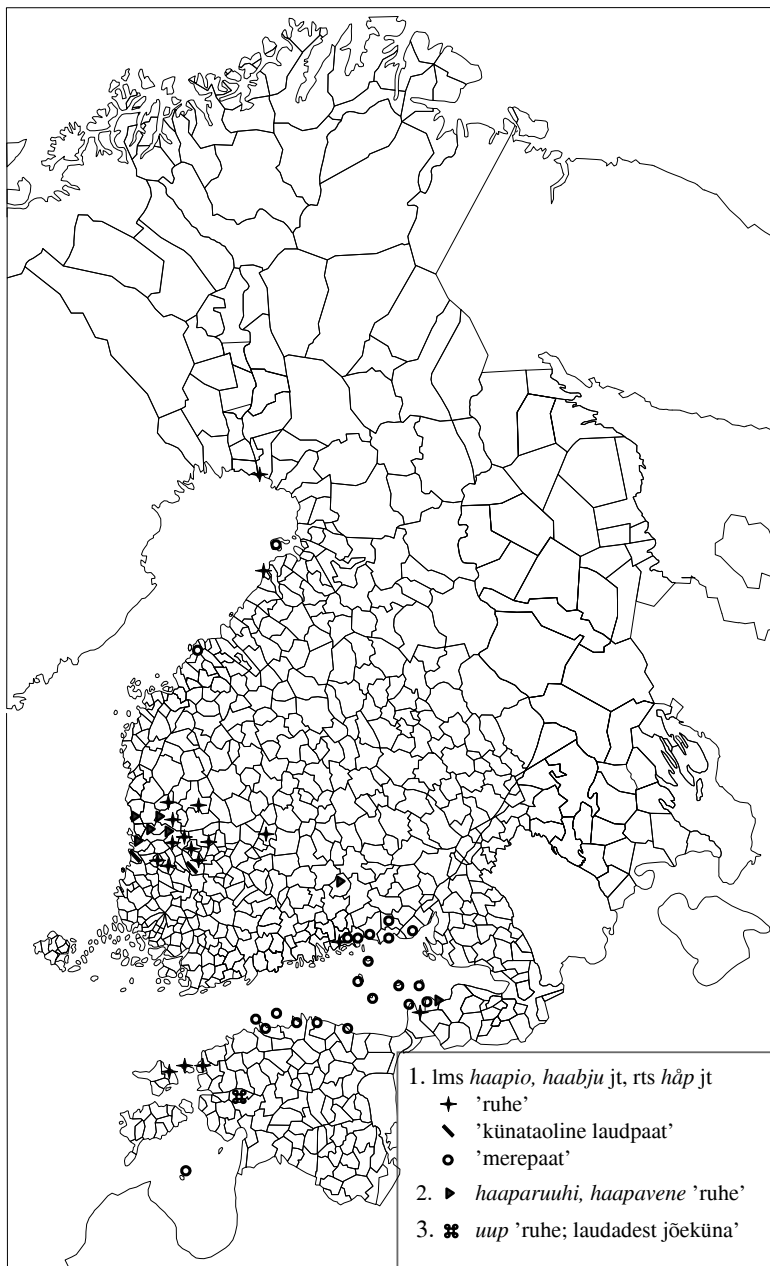
Lisaks viidatud allikatele oleme kasutanud Eesti Keele Instituudis paiknevas eesti murdesõnavara kogus ning Helsingi Kodumaa Keelte Uurimiskeskuses soome murdesõnavarakogus leiduvat keeleainest. Ühtlasi täname Anneli Hännineni soome murdesõnade tähenduste ja leviku täpsustamise eest.

Haabju

Substantiivi *haabjas* (g *haabja*) tähendust seletatakse tänapäeva eesti keeles järgmiselt: Põhja-Eesti vana paadinimetus; vana paaditüübi nimetus (EKSS 1: 381); teravapõhjaline paat (ÕS 1999; ÕS 2006). Varasemais õigekeelsussõnaraamatuis (EÕS 1925; ÕS 1960; ÕS 1976) sõna puudub. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus on märksõna *hābjas* (g *hābja*), *hābias* kõrval variant *hābju* väikepaadi tähenduses (Wied: 59). Andrus Saareste toob samad variandid märksõna *haabjas* all viitega Wiedemanni, lisades Prangli ja Kuusalu *haabi* 'väike 2–4 aeruga, terava põhjaga ja teravate otstega (abi)paat, julla' (EKMS, 3: 5). Mereleksikonis on esikohale seatud nimetus *haabju*, mille paralleelvariandina esitatud ka *haabjas* tähenduses 'väike terava põhjaga ja kiiluga 3–4,5 m pikkune teravate otstega 1–2 paari aerudega paat kalapüügiks rannavees Eesti põhjarannikul' (1996: 86). Eesti rahvakultuuri leksikon annab kõige väiksema kiiluga merepaadi, *julla* sünonüümina (*h*)*aabju* (ainult Hlj), aga eesti ühepuupaadi, *vene* soomekeelse vastena *haapio* (Viires 2007: 48, 346). Arvi Ränga etnograafiasõnaraamatus räägitakse Kaberneeme hülgeküttide laevapaadist, mille nimetus *haabja* olla pärit Prangli saarelt. Kerge kitsas hülgenahkadest valmistatud paat, mida sõuti ühe aeruga, oli kasutusel 18. saj ja 19. saj algul (Ränk 1995: 16).

Kirjakeelne *haabjas* sarnaneb vormilt *jas*-tuletisega substantiivist *haab*, mis eelduste kohaselt peaks osutama paadi materjalile. Julius Mägiste seletab sõnakuju *haabjas* teket noomenisufiksi *ja* + *s* liitmisega läänemeresoome **haapa*-sõnale ning varianti *haabju* deminutiivse vormina: sufiks *-ju* < *-*joi* < *-*ja* + *oi* (EEW: 237). Eesti murdesõnavara kogus *jas*-lõpulist paadinimetust ei ole registreeritud, leidub aga teisi *haab*-tüvelisi nimetusi kirderannikumurde lääneosast: *aab* g *-i* Jõe (Rummu) Kuu (*h-*) (Pärispea); *aabi* g *aabja* Nai Jõe (Prangli) Kuu (*h-*) (Kolga, Tapurla) Hlj (Käsmu); n, g *aabja* Hlj (Lahe), *aabju* Hlj (Lahe) VNg (Mahu); *aabiju* VNg (Unukse); *aabin* g *-a* VNg (Männikküla). Lahe küla keelejuhi sõnul on *aabju* uuem variant, vanad inimesed öelnud *aabja*. Kirjelduste järgi on tegemist laudadest sõudepaadiga, mis otstest terav, keskelt laiem. Põhi on ühtede sõnul lame, teiste jutu järgi terav. Paadi suurus varieerub samuti, kuid enamasti räägitakse väikesest 2–4 inimese paadist, näiteks Viru-Nigula kihelkonnas on ühe teate kohaselt *aabju* pikkus poolteist ja laius pool sülda, teine on öelnud pikkuseks

Kaart 2. *haab*-tüvelised paadinimetused läänemeresoome alal 20. saj

16 jalga.¹ Sellist paati on kasutanud nii laevamehed laevalt randa sõiduks kui ka rannakalurid võrgul käimiseks (vt ka EMS, 1: 42–43). Murdesõnade kaju ja levik viitavad soome päritolule ning seda seisukohta, ehkki kaheldes, toetavad ka soome etümoloogiasõnaraamatud (SKES: 46; SSA, 1: 126). Soome *io*-sufiks on eesti murretes asendatud koduleelele omase lõpuga *i*, *ja* või *ju*. VNg *aabin* on ilmselt *na*-liitega tuletis. Läänemeresoome **na*-sufiks esineb eesti keeles kujul *-n* : *-na* ja tuletab nimisõnu oletatavaist, enamasti tundmatutest nimisõnadest (Laanest 1975: 138).

Soome keeles tähistab *haapio* nii puutüvest õõnestatud ühepuupaati kui kerget pikka laudpaati (NS: 312). Vanas soome kirjakeeles oli sõna esmakasutaja Ericus Schroderus 1637. a. (Jussila 1998: 44), ent rootslaste vahendusel on sellenimelise veesõiduki kohta teateid juba keskajast. 1555. aastal ilmunud Olaus Magnuse Põhjamaade ajaloos räägitakse soomlaste pikkadest kiiretest haavapuust paatidest (rts pl *håpar*) Põhjalahel ning selle ranniku jõgedel (Historia de gentibus septentrionalibus IV: 10). Aastail 1320–21 kirjutatud Eriku kroonikas jutustatakse Viiburi kindluse asutaja Torgils Knutssoni vallutusretkest Neeva suudmealale, kus tema sõdurid hävitasid „karjalaste” asula Laadoga rannal, põletades muu hulgas nende haabjud (*The huggo sunder thera hapa ok brendo* – R. Hausen, Finlands Medeltidsurkunder I: 86). Kummaski ürikus ei kirjeldata täpsemalt mainitud veesõidukite konstruktsiooni. Vanades soome rahvalauludes, sealhulgas Kalevala 35. runos, on tavapärase ühendi *haapainen vene* sünonüümina kasutatud nimetust *haapio*, mis märgib siin tõenäoliselt haavapuust laudpaati (Nikkilä 1946: 168–170).

Soome murdesõnavara kogu andmetel on *haapio* enam levinud kahel alal: Lääne-Soomes Satakunta, eriti Põhja-Satakunta murdes ning Soome lahe idaosa saartel ja rannikul Kotkast kuni Viiburini (vt ka SMS, 2: 410). Soome lahe *haapio* on terava päraga laudadest sõude- või purjepaat merel kalastamiseks, Satakuntas aga tähistab sama sõna haavatüvest õõnestatud ühepuupaati, hiljem mõnikord ka künakujulist laudpaati. Lisaks neile on üksikuid teateid *haapio*-nimelisest veesõidukist emmas-kummas tähenduses Põhjalae põhjaosa rannarahvalt, Põhja-Pohjanmaa ja Länsipohja murdeist (vt kaart 2).

Satakunta ja selle ümbrus oli Soomes tuntud haavatüvest õõnestatud ning laiaili painutatud parrastega ühepuupaadi, *haapio* ehk *haaparuuhi*

¹ 1 Vene süld = 2,13 m, 1 jalg = 0,3048 m.

valmistajate keskusena ning selline veesõiduk sobis hästi kohalikel järvedel kalastamiseks (Itkonen 1942: 61; Nikkilä 1946: 165). Satakunta ruhe tegemist on põhjalikult kirjeldanud Eino Nikkilä (1936), kelle uurimistulemusi on vahendatud ja Eino Mäkineni fotodega rikkalikult illustreeritud koguteoses „Isien työ”, mille esitrükk ilmus 1943 (Vilkuna, Mäkinen 2000: 306–317). Viimased meistrid töötasid 20. saj Ahlaiste, Merikarvia, Siikaiste ja Noormarku külas, kuid eelnevatel sajanditel on haavapuust ruhe levik olnud ilmselt tunduvalt laiem (Nikkilä 1946: 167).

Läänemeresoome alal on *haab*-tüvelist paadinimetust kasutatud veel Ingerimaal isuri ja vadja keeles. Soikkola ja Kurkola poolsaare külades kuulnud isuri *haapio* on haavapuust merepaat, ühepuupaati tähistab Soikkola murdes liitsõna (Nirvi 1971: 52). Läänevadja murdest Liivtšuläst on kirja pandud *haapojo* ning Luuditsa külast *-in* (< **inen*) sufiksiga tuletis *aapiain* (g *aapiaizõdõ*) tähenduses 'haavapuust õõnestatud vene', mis olnud lamedapõhjaline, terava ninaga, umbes 4 meetrit pikk (VKS, 1: 68, 239). Haavapuud on paadi materjalina kasutatud ka mujal läänemeresoome alal, kuid selletüvelistest terminitest pole teateid, näiteks vepsa keeles väljendatakse seda omadus- ja nimisõna ühendiga *hapaiñe vene* 'haabne paat' (SVJ: 100).

Sarnast nimetust kandis haavapuust õõnestatud paat või teatud tüüpi väikepaat vanemas rootsi keeles, kus 1521. a on registreeritud sõnakuju *haap*, 1527 *hå(å)p* jms, 1543 *håpp*, 1552 *hop*, 1555 *haep*, 1561–1761 *håpa*. Tänapäeval võib sõna kohata rootsi murretes kose- ning jõepaadi nimetusena (SAOB). Eestirootsi murrete sõnaraamatud annavad järgmised sõnad: Hiiumaa *hóp* pl *hópar* 'ruhe'; Noarootsi *håp*, *hop* ja Vormsi *håp* pl *håpar* 'ruhe' (Danell 1951: 171; Freudenthal, Vendell 1982: 85, 89); Ruhnu *huap* 'julla' (Vendell 1982: 100). Soomerootsi sõnaraamat esitab Kronoby külast Põhjalahe idarannikul *håp* (OFSE, 3) ning Ida-Uusimaal Pyttise külas kõneldavast rootsi murdest lausa soomepärase variandi *hapio* haavatuvest õõnestatud pika kitsa ühepuupaadi nimetusena (OFSE, 2). Läänemeresoomlaste haavapuine koolutatud parrastega ühepuupaat erines näiteks taanlaste tammepuisest sedavõrd, et aastail 1521–22 käsitleti neid eraldi Stockholmi maksumäärustikus (Söderwall 1953: 288). Arusaadavalt vajati selle jaoks rootsi keeles omaette sõna.

Lääne-Eestis Vigala murrakus on väikest jõesõiduriista nimetatud *uup* g *uuba*, vanades sõnaraamatutes *h*-algulise märksõnaga: *hūp* g *hūba*, ka n, g *hūpa* (Wied: 1266); *huup*, *-a* (EKMS, 3: 5). Murdesõna on

kasutatud nii haavatüvest õõnestatud ruhe kui ka 4–5 lauast valmistatud neljanurgelise lameda põhjaga paadi kohta. Vananenud sõna *uup* asemel ütlevad nooremad tavaliselt *lootsik*, mõni inimene on väitnud, et *uup* on väiksem kui *lootsik*. Julius Mägiste arvates võis *uup* tekkida kahe paadinimetuse, *haabjas* ja *ruup*, kontaminatsiooni teel (EEW: 415). Ilmselt ei pea see oletus paika. Läänemaal ja selle naabruses kasutati jõesõidukina tõepoolest väikepaati, mida nimetati *ruup*, kuid oletatava kombinatsiooni teist komponenti, *haabjas*, murretes pole. Vigala *uup* ei ole ka põhjaranniku *haab*-tüveliste sõnade häälikuline vaste ega moodusta nendega ühist levikuala. Tõenäolisem näib versioon, et tegemist on eestirootsi laenuga (Saxén 1895–98: 120; Ariste 1933: 48). Häälikuliselt vastab eesti *uup* rootsi murdesõnale *håp* (~ *hóp* ~ *hōp*). Eestirootsi pikk *o* on eesti keeles esindatud kaht moodi: *uu* ja *oo*, enamasti aga vastab sellele pikk *u* (Ariste 1933: 19–20). Sõnaalguline *h* puudub enamikus eesti murretes, sealhulgas Vigala murrakus. Ehkki rootsi päritoluga laensõnade kõige tavalisem tüvevokaal eesti keeles on *-i* (nagu nt *eistuk* g *eistuki*), esineb eestirootsi laenudes teatud sõnade puhul *-a*, analoogiliselt eestirootsi feminiin- ja maskuliinsõnade mitmuse vormidega, nii ka *uup* g *uuba* < *hōp* pl *hōpar* (Ariste 1933: 26). Teiselt poolt on rootsi keeles 16.–18. saj kasutatud sõnakuju *håpa* (SAOB).

Kaardilt 1 näeme, et rootslaste asuala jäi väljapoole Vigala kihelkonna piire, ent ulatus selle vahetusse naabruses Matsalu lahe ääres, Saastna poolsaarele jm. Vigala külad paiknesid Matsalu lahte suubuva veerikka Kasari jõe lisajõgede ääres ning siinsete elanike suhtlus välismaailmaga toimus suures osas veeteed pidi (Läänemaa: 112). Seega sobib eesti *uup* rootsi laenuks nii esinemiskoha kui ka häälikulise kuju poolest.

Semantilist aspekti silmas pidades näeme, et eestirootsi *håp* ja Vigala *uup* tähistavad vanemat tüüpi sõidukit nagu ka soome Satakunta murde sõna. Kui merepaadid asendati uute ja suurematega, kasutasid nii Satakunta järveaastiku kui ka Kasari-Vigala jõgedeäärse asustusala elanikud kuni 20. saj keskpaigani endisaegset ühepuupaati või selle järglasena lameda-põhjalist lootsikut, mistõttu säilis ka vana nimi (Nikkilä 1946: 171–172; Viires 2007: 346). Eesti põhjaranniku *haab*-tüvelised paadinimetused kuuluvad kokku Soome lahe idaosa saartel ja rannikul kasutatava soome ja isuri sõnaga *haapio*, moodustades ühise levikuala. Ingerimaal ja Põhjalahe põhjaosas märgivad *haab*-tüvelised nimetused kohati ühte, kohati teist tüüpi paati. Nii on Soomes Länsipohjas Alatorniol ja Põhja-Pohjanmaal

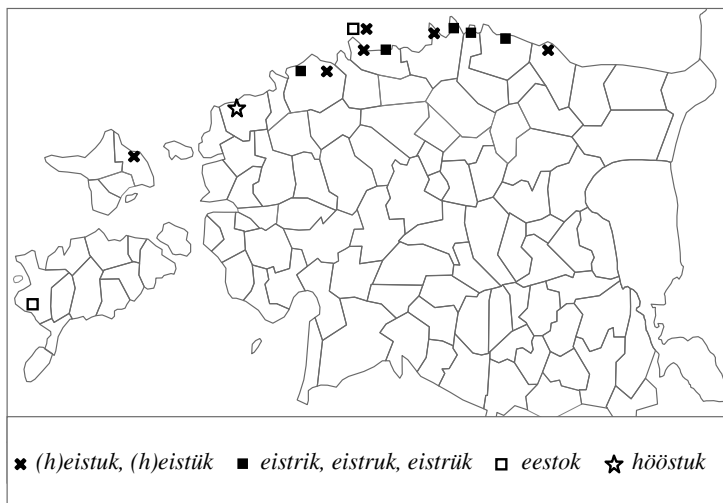
Raahe murdes *haapio* öeldud ühepuupaadi kohta, Põhja-Pohjanmaal Hailuoto murdes aga merepaadi kohta. Merepaati märgib Põhjalahes idarannikul ka soomerootsi *håp*. Küllap tingib eri tüüpi paatide kasutuse erinev otstarve – merel vajati suuremat ja sügavamat alust, väikestel siseveekogudel, kärestikulistel jõgedel ning madalas lahes sõiduks sobis paremini kerge madal lamedapõhjaline paat. Seetõttu on ka keset merd elavate Ruhnu rootslaste *huap* meresõidupaat (erinevalt samanimelisest põhjapoolsete eestirootslaste ruhest), vadjalaste *aapiain* ja *haapojo* ning Kymenlaakso kihelkonna lõunaranniku soomerootslaste *hapio* on aga haavapuust õhnestatud ühepuupaadid, vastupidi soome, isuri ja eesti sõnakasutusele selles piirkonnas.

Ehkki kõnealused murdesõnad (nagu endisaegsed veesõidukidki) on vananenud, ei ole neid unustatud, vaid esitatakse tänapäeva kirjakeele sõnaraamatutes. Eelöeldut arvestades võiks kirjakeeles paadi nimetusena eelistada mõnd murretes tegelikult kasutatud sõnakuju, nt *haabju* või *haabja*, ning loobuda tõenäoliselt analoogia põhjal tekkinud *jas*-tuletisest *haabjas*, seda enam et viimane on nii murde- kui ka kirjakeeles tuntud värviadjektiivina.

Eistuk

Eesti põhjaranniku kalurikülades ja saartel oli kasutusel lühike, kiiluta ja täävideta väikepaat *eistuk* (vt kaart 3). Selle mõlemad otsad olid tõmbid, pära laiem kui esiosa. Keskmine põhjalaud oli teistest paksem ja eesotsas üles painutatud. See muutis paadi kumeramaks ja seega lainekindlamaks. Paat oli 2,1–3,6 m pikk, ühe või kahe paari aerudega, kuid seda sai edasi lükata ka ridvaga (Luts 1974: 258). Kuusalu keelejuhi andmeil oli paat 1,5–2 m pikk, meeter lai ja kahe paari aerudega. Paati kasutati rannalähedasteks sõitudeks, lesta- või hülgepüügil ja laevapaadina. Sama tüüpi sõudepaate on tuntud Soomes ja Rootsis. Eesti etnograaf Arved Luts, kes on vaadelnud vaid Eesti põhjaranniku omi, oletab laenamist Soomest. Nimetusi endid peab ta rootsipärasteks (Luts 1974: 258). Põhjarannikul (Lahemaal) on tehtud paate kohapeal, kuid ostetud Soomestki (Tarvel 1983: 190). Paadi (*eistruki*) toomist Soomest on kinnitanud üks Prangli keelejuht. Soomlaste ja rootslaste eeskuju mainib ka Ants Viires, kelle sõnul kasutati *eistukki* Eesti põhjarannikul ja saartel (2007: 24). Arvi Ränga järgi oli see levinud vaid põhjarannikul (1995: 15).

Kaart 3. *eistuk*

Nimetused varieeruvad nii maa-alati kui ka isikuti: *eistuk* Nai Jõe (Pirita, Viimsi, Prangli, Rammu) Kuu (Salmistu, Pärисpea), *heistuk* (Pärисpea, Viinistu), *eistok* Jõe (Rammu), *eistokki* VNg (Mahu), *eistük* Jõe (Rammu) Kuu (Virve), *eistruk* Jõe (Viimsi, Püünsi, Ihasalu, Prangli, Rammu) Kuu (Kaberneeme) Hlj (Lahe, Vergi) Kad (Eru), *eistrük* Kuu (Tammistu), *eestok* Nai. Samasugust paati on tuntud Tallinnast läänes: Kei *eistuk* (Kakumäe), *eistrik* (Lohusalu). Ristil on laevapaati nimetatud *hõöstuk* (Alliklepa). Hülgepüügil läks väikest paati vaja Saaremaal (*eestok* Khk Loonalaid Atla) ja Hiiumaal (*heistük* Phl Kerema). Kõik eeltoodud sõnad on 3. vältes ja *i*-tüvelised. Andrus Saareste esitab mõistelises sõnaraamatus Põhja-Harjumaa paadinimetuse *eistuk* (variandid *eistrik*, *eistruk*, Ris *öökstük*) 'väike, lüheldane, madal, kumera põhjaga, ilma kiiluta, laia päraga, ühe aerupaariga paat'. Seda tarvitatakse meresõidul, ranna ligiduses. Ristil oli see laevaga kaasas (EKMS, 3: 5). Mereleksikoni (1996: 66) järgi on *eistuk* (< rts *ekstock*) omaette paaditüüp, levinud Eesti põhjarannikul, Hiiu- ja Saaremaal ning Soome lõunarannas ja Rootsis. Murdevariantidena on toodud *eistruk*, *eistrik*, *eestokk*, *heistükk*, *hõöstükk*, *öökstükk*.

Eesti nimetused seostuvad etümoloogiliselt rootsi liitsõnaga *ek* (ka *ök*) 'tamm, *Quercus robur*' + *stock* 'puutüvi, palk'. Algselt tähistas see ühest tammetüvest õõnestatud paati; vt *ekstock* ~ *ökstock* (SAOB), *ökstock* ~

ekstock (Wessén 1975: 527). Soomerootsi murretest on vähe teateid: *ekstock* 'lameda riskükilikukujulise põhjaga ja madalate, harilikult püstloodis külgedega veesõiduk' enamasti Ahvenamaal, harvem Ida-Uusimaal ja Pohjanmaal (OFSF, 1).

Häälikuline varieerumine eesti murretes johtub eelkõige soomerootsi häälduusest. Seega võiksid (*h*)*eistuk*-tüüpi nimetused olla laenatud Uusimaa või Turu ümbruse murrakuist, kus sõnas *ek* 'tamm' hääldatakse *ei*-diftong, *eestok* aga Lääne-Uusimaalt või Ahvenamaalt, kus *ek* hääldatakse pika vokaaliga: *ee* (vt *ek* ja *ekstock* OFSF, 1). Probleemseks jääb pikk *ö* Risti murrakus (*hööstuk* < *ökstock* ?), sest enamasti on siin toimunud delabialisatsioon (Ariste 1933: 21). Osa erinevusi on tekkinud eesti keelealal. Üldiselt on *kst* > *st*, erandiks Risti *öökstok* (EKMS, 3: 5), mis puudub eesti murdesõnavara kogus. Sekundaarne sõnaalguline *h* on iseloomulik Pühalepa, Risti ja Kuusalu murrakule (Ariste 1933: 21; Ariste 1939: 171; Must 1987: 87). Teise silbi algupärane *o* võib olla säilinud Jõelähtme (Rammu) ja Viru-Nigula variandis (Must 1987: 141). Kihelkonnal on harilikult *o* > *u* nagu mujalgi põhjaeesti murretes (Koit 1959: 168–169). Viru-Nigulas on laensõna *eistokki* sobitunud lõpukaota sõnadega. Pühalepa sõnas *heistük* võiks diftong osutada Turu ümbruse häälduusele (vt *ek* OFSF, 1). Sõna lõpuosa oleks eestirootsis, sealhulgas Hiiumaal levinud *stükk* 'stock' (Freudenthal, Vendell 1982: 218). Jõelähtme ja Kuusalu sõnas *eistük* on lõpuosa asemel ilmselt sõna *tükk* (< *sks* *Stück*). Viimane on saanud eesti keeles niivõrd omaks, et asendab sageli algupärasemat kuju, nt *kruustükk* 'kruustangid', vrd kaks *schrüfstick*, *sks* *Schraubstock* (Viires 2000: 414). Nimetustele, milles esineb *r*, nagu *eistruk* jt, ei leidunud soomerootsi-poolset vastet. Tõenäoliselt on seegi liitsõna, kus lõpuosa *truk* võiks ehk ühendada nüüdisrootsi sõnaga *tråg* 'küna, mold'. Viimase muinasrootsi kuju oli *trog*, *trugh* < germ *truza, << i-e *dru*-*trä*' (Hellquist 1922: 1015–1016; Wessén 1975: 481). Esiosa *eis*- oleks siis (*h*)*eistuk*-sõna analoogia.

Sama etümoloogia *eistuk*-sõnaga on veel eestirootsi paadinimetusel *aike stokk* [*aike* 'tamm'] (s.v. *ekstock*, Isberg 1970: 66) ning soome Ala-Tornio sõnadel *eestokka* ja *eistokka*. Esimene neist märgib väikest praami, teine lamedapõhjalist sirgete otstega künataolist laudpaati, millega sõideti halbade jääolude ajal sügisel või kevadel (SMS 1: 685). Seda on kasutatud postipaadina, mida sai jää pealgi edasi lükata. Paat oli tehtud tugevatest plankudest, nii et kummagi küljelaua alaserv oli ühtlasi jalas

(Itkonen 1942: 97). Rootsi sõna *ek* ~ *ök* 'tamm' tuletised on ka järgmised soome murdesõnad: Länsipohja *eekka*, harva *eeka* (SMS, 1: 683), peamiselt Kesk-Pohjanmaa *öykki*, kohati *öökki*, *öykkä* või *öykky*. Need lähtuvad rootsi sõnast *eka* (*öka*), mis algselt on märkinud tammetüvest õõnestatud paati ja millel on olnud kuuluvust märkiv sufiks *-ia* (*-ja*) (vt Hellquist 1922:115, 1233; Wessén 1975: 92, 527; SKES: 1882; s.v. *eka* SAOB). Konsonandile järgnenud *j*-i puhul on toimunud kahesugune areng: muinasrootsi *ekia* (*ökia*) > rts *eka* (*öka*), idarootsi murretes aga lõpukadu ja *j* > *i*, seega *öykki* (Hultman 1939: 247–248). Laensõnad on hästi sobitunud soome keelde. Diftong esineb pärast häälikumuutust *eü* > *öü* paljudes omasõnadeski, nt *köyhä*, vrd ee *kehv* (Rapola 1966: 344). Pikk vokaal viitab välismõjutustele, võib-olla ehk kirjakeelepärasemale hääldusele – üle Põhjalahe suheldi ka Stockholmiga. Soome keelele omane vokaalharmoonia ilmneb sõnakujudes *öykkä* ja *öykky*.

Kõik eeltoodud paadinimetused märgivad künataolist lamedapõhjalist laudpaati, millel võib kohati olla pisierinevusigi. Sellega sõidetakse madalas rannavees, järvedel või jõgede suudmealadel. Mõnikord on *öykki* (*öökki*) ka raske ja kohmakas paat (Lestijärvi) või vana ja vilets paat (Kalajoki), harva mootorpaat (Kalajoki).

Kokkuvõte

Nii *haabju* kui ka *eistuk* on algupäraselt naaberrahvaste ühepuupaadi nimetused, osutades ühtlasi puuliigile, millest ürgne paat oli tehtud – rootslaste *ekstock* ~ *ökstock* tammest, soomlaste *haapio* haavast. Mõlemast on eesti murretes hulk häälikulisi variante, mida on kasutatud peamiselt kilderannikumurde lääneosas, *eistuk* esineb lisaks Keilas, Ristil, Saare- ja Hiiumaal (vt kaardid 2 ja 3). Eesti kirjakeeles käibivat paadinimetust *haabjas* murdematerjali hulgas ei leidunud. Nimetuste leviku ja häälikulise kuju põhjal võib järeldada, et need on laenatud Soome lahe põhjakaldalt – *haabju* soome murretest, *eistuk* soomerootsi keelealalt. Vigala murrakus tarvitatud *uup* pärineb ilmselt samuti soome sõnast *haapio*, ent on laenatud eesti keelde rootsi murrete vahendusel (< erts *håp*). Eristamaks läänemere-soomlaste haavapuist ühepuupaati Lääne-Euroopa tammepuisest, nimetati seda rootsi keeles soomepäraselt *håp*.

Eesti põhjarannikul tarvitati väikesi laudpaate *haabjut* ja *eistukki* rannalähedasteks sõitudeks: kala- ja hülgepüügil ning laevapaadina, kuid

need erinesid teineteisest ehituse ja suuruse poolest. *Haabju* oli teravate otstega, enamasti terava põhjaga ja kiiluga, 3–4,5 m pikk, *eistuk* aga tõmpide otstega, lamedapõhjaline, ilma kiilu ja täävida, umbes 1,5–3,6 m pikk. Vigala *uup* on märkinud nii künataolist laudpaati kui ka haavapuust õõnestatud ühepuupaati, nagu *håp* eestirootsi murretes. Et *eistuk* ja *haabju* ei ole eestlastel ühepuupaadi nimetused, vaid tähistavad väikesi laudpaate, toimus laenamine oletatavasti siis, kui need sõnad märkisid naabritelgi juba laudadest veesõidukeid. Eesti laudpaate ei saa eelmainitud puuliikidega otseselt seostada.

Kirjandus

- Ariste, Paul 1933.** Eesti-rootsi laensõnad eesti murretes. (= ACUT B XXIX, 3.) Tartu.
- Ariste, Paul 1939.** Hiiu murrete häälikud. (= ACUT B XLVII.) Tartu.
- Blomqvist, Marianne 2000.** Svenska ortnamn i Estland (med estniska motsvarigheter). (= Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner. Volym 158.) Ekenäs.
- Blumfeldt, Evald 1961.** Estlandssvenskarnas historia. – En bok om Estlands svenskar I. Stockholm: Vaba Eesti, 63–178.
- Danell, Gideon 1951.** Ordbok över Nuckömålet. Estlandssvenskarnas folkliga kultur 2. (= Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 27.) Lund.
- EEW** = Mägiste, Julius 1982–83. Estnisches etymologisches Wörterbuch. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EKMS** = Saareste, Andrus. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Stockholm 1958–1968.
- EKSS** = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut, Eesti Keele Instituut. Tallinn 1988–2007.
- EMS** = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. Tallinn 1994–.
- EÕS** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus 1925–1937
- Freudenthal, A. O.; H. A. Vendell 1982.** Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors 1886, faksimileupplaga 1982.
- Hellquist, Elof 1922.** Svensk etymologisk ordbok. Lund: Gleerups.
- Hultman, O. F. 1939.** Efterlämnade skrifter. Utg. av Rolf Pipping och Olav Ahlbäck. (= Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 274.) Helsingfors.

- Isberg, Fridolf 1970.** Supplement till G. Danells Ordbok över Nuckömålet I. (= Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XLVII.) Uppsala.
- Itkonen, T. I. 1942.** Suomen ruuhet. – Kansatieteellinen arkisto V. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Jussila, Raimo 1998.** Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 696. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101.) Helsinki.
- KKS = Karjalan kielen sanakirja, 1. Päätoim. P. Virtaranta.** (= LSFU XVI, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25.) Helsinki: SUS 1968.
- Koit, Enn 1959.** Kihelkonna murraku keeleajalooline ülevaade. Kandidaadi-väitekiri. (Käsikiri EKIs.)
- Kujola, Juho 1944.** Lyydiläismurteiden sanakirja. (= LSFU IX.) Helsinki: SUS.
- Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV TA.
- Luts, Arved 1974.** Paadid Harju rannas ja sisevetel. – Harju rajoonis. Eesti NSV TA. Tallinn, 253–263.
- Läänemaa.** Eesti VIII. Tartu: EKS 1938.
- Makarov 1990 = Г. Н. Макаров.** Словарь карельского языка. Карельский научный центр Академии наук СССР. Институт языка, литературы и истории. Петрозаводск: Карелия.
- Mereleksikon 1996.** Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Must, Mari 1987.** Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade. Tallinn: Valgus.
- Neetar, Helmi, Vilja Oja 2007.** Some Swedish loanwords for boats in Estonian dialects. – Maj Reinhammar (peatoim.), Lennart Elmevik, Kristina Hagen (toim.). Från drasut till brakknut. Studier tillägnade Gerd Eklund på 65-årsdagen. (= Meddelanden från Sällskapet för svensk dialektologi 1.) Uppsala: Uppsala universitet, 147–156.
- Nikkilä, Eino 1936.** Satakuntalaisen palko- eli haaparuuhien valmistus. – Satakunta X, Helsinki, 134–155.
- Nikkilä, Eino 1946.** Satakuntalainen haapio sekä sen aikaisempi levinneisyys Suomessa. – Satakunta XIII, Helsinki, 164–176.
- Nirvi, R. E. 1971.** Inkeröismurteiden sanakirja. (= LSFU XVIII.) Helsinki: SUS.
- NS = Nykysuomen sanakirja, 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.** Porvoo–Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö 1951.
- OFSF = Ahlbäck, Olav; Peter Slotte (Ed.).** Ordbok över Finlands svenska folkmål. (= Forskningscentralen för de inhemska språken skrifter 1.) Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, 1982–.
- Raag, Raimo 1988.** *Nunn, prilla, koka* ja teised. Eesti keele rootsi laensõnandest. – Keel ja Kirjandus 11, 655–664; 12, 725–732.
- Rapola, Martti 1966.** Suomen kielen äännehistorian luennot. (= SKST 283). Helsinki: SKS.

- Ränk, Arvi 1995.** Etnograafiasõnaraamat. Tallinn.
- Saaremaa, 2.** Ajalugu, majandus ja kultuur. Tallinn: Koolibri 2007.
- SAOB** = Svenska Akademiens Ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.
- Sarv, Ain 1999.** Eestirootslased. –Eesti rahvaste raamat. Toim. Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 147–156.
- Saxén, Ralf 1895–1898.** Finska länord i östsvenska dialekter: språkhistoriska studier. Svenska landsmål och svenskt folkliv XI 3. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Sirelius, U. T. 1919.** Suomen kansanomaista kulttuuria. Esineellisen kansantieteen tuloksia I. Helsinki: Otava.
- SKES** = Suomen kielen etymologinen sanakirja. (= Tutkimuslaitoksen Suomen suvun julkaisuja III. LSFU 12.) Helsinki: SUS 1955–1981.
- SMS** = Suomen murteiden sanakirja. (= Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36.) Helsinki: SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- SVJ** = М. И. Зайцева, М. И. Муллонен. Словарь вепского языка. Академия наук СССР. Карельский филиал. Институт языка, литературы и истории. Ленинград: Наука 1972.
- Söderwall, Knut 1953.** Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Vol. IV. Supplement. Lund.
- Tarvel, Enn 1983.** Lahemaa ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vendell, Herman 1982.** Runömålet. Ljud- ock formlära samt ordbok. Stockholm 1882–87, faksimileupplaga 1982.
- Viires, Ants 2000.** Tükk sõnaajaloolist tükitööd. – Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000. Toim. Jüri Viikberg. (= EKI toimetised 7.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 411–419.
- Viires, Ants 2007.** Eesti rahvakultuuri leksikon, 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Vilkuna, Kustaa, Eino Mäkinen 2000.** Isien työ. Keuruu: Otava.
- VKS** = Vadja keele sõnaraamat, 1. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: AE Signalet 1990.
- Wessén, Elias 1975.** Våra ord deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok. Andra, tillökade upplagan. Nacka.
- Wied** = Wiedemann, Ferdinand Johann 1973. Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest [1893]. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1960** = Õigekeelsussõnaraamat. Toimetanud Ernst Nurm, Erich Raiet ja Magnus Kindlam. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

- ÕS 1976** = Õigekeelsussõnaraamat. Toimetanud Rein Kull ja Erich Raiet. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1999** = Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik, Tiiu Erelt. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÕS 2006** = Eesti keele sõnaraamat ÕS 2006. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Haabju and eistuk

Helmi Neetar and Vilja Oja

The boat names *haabju* and *eistuk* have been used in parallel on the northern Estonian coast from Naissaar to Mahu, while *eistuk* occurs sporadically also in Keila, Risti, Saaremaa and Hiiumaa (see Maps 2 and 3). Both have been recorded in numerous dialectal variants: *haabju* – *aabju*, *aabiju*, *(h)aabja*, *(h)aabi*, *(h)aab*, *aabin*, and *eistuk* – *(h)eistuk*, *(h)eistük*, *eistrik*, *eistruk*, *eistruk*, *eestok*, *hööstuk*. The standard Estonian boat name *haabjas* has not been recorded from dialect usage. The areal spread and phonetic shape of the words suggest their being borrowed from the northern coast of the Gulf of Finland, *haabju* probably originating from Finnish dialects, and *eistuk* from the Swedish-speaking area of Finland. Evidently the *uup* of Vigala subdialect also originates in the Finnish *haapio*, but it has travelled to Estonian via Swedish dialects (< erts *håp*). With our neighbours both *haabju* and *eistuk* have originally referred to boats hollowed out of a single trunk, indicating, at the same time, the name of the tree used – oak for the Swedish *ekstock* ~ *ökstock*, and aspen (*haapa*) for Finnish *haapio*. If a Swede wanted to differentiate between such Finnic aspen boat from the West-European one made of oak, he would use a Swedish form *håp* of its Finnish equivalent. In Estonian dialects *eistuk* and *haabju* stood for plank boats of different shapes and sizes, without any association with the trees just mentioned. The smaller one, the *eistuk*, was a flat-bottomed small boat truncated at both ends, without keel or stem, about 1.5–3.6 m long, whereas *haabju* had sharp ends, in most cases also a sharp bottom and keel, its length was 3–4.5 m. Both were used in fishing and seal-hunting as well as for other offshore trips, and also as ship boats. The *uup* of Vigala was rather similar to an *eistuk*, which was a trough-like plank boat, but in addition, *uup*, like the Estonian-Swedish *håp*, has been used to refer to an aspen hollowed-out boat. As the Estonian *eistuk* and *haabju* designate small plank boats and not hollowed-out boats, the borrowing must have taken place after an analogous change of reference had taken place with the neighbouring peoples.

Keywords: *eistuk*, *haabju*, loanword, Finnic, boat, Swedish

Helmi Neetar
murdesektor
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
helmi.neetar@eki.ee

Vilja Oja
murdesektor
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
vilja.oja@eki.ee